

УДК: 373.5.-48:331.548:376-156.2

О. П. Таран

ORCID iD 0000-0001-5276-8634

Ю. С. Мішина

ORCID iD 0000-0002-5200-1190

ПРОФЕСІЙНЕ САМОВИЗНАЧЕННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ У СФЕРІ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВОСТЯМИ ПСИХОФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ

Авторами статті представлено результати дослідження професійного самовизначення старшокласників у сфері психолого-педагогічного супроводу дітей з особливостями психофізичного розвитку. Визначено особливості власного досвіду, обізнаності, емоційного ставлення та мотивації у старшокласників інклюзивної та типової шкіл, щодо професійного самовизначення відносно роботи з дітьми, які мають особливості психофізичного розвитку. Підкреслено необхідність популяризації професії логопеда, психолога, дефектолога, соціального педагога серед старшокласників.

Ключові слова: дефектолог; діти з особливостями психофізичного розвитку; логопед; професійне самовизначення; психолог; соціальний педагог.

Вступ. Враховуючи гуманізацію освіти та її спрямованість на гармонійний розвиток особистості, постає необхідність у підготовці висококваліфікованих фахівців для роботи з дітьми, які мають особливості психофізичного розвитку. Тобто актуальність набувають професії логопеда, психолога, соціального педагога. Вибір цих професій вимагає певної психологічної готовності та обізнаності майбутніх студентів зі специфікою роботи з дітьми з вадами розвитку.

Професійне самовизначення в широкому розумінні – це процес, який охоплює весь період професійної діяльності особистості: від виникнення професійних намірів до виходу з трудової діяльності, тобто реалізується упродовж життя людини. Центральним моментом цього процесу є вибір професії, що стає переломним етапом в житті людини та визначає подальший розвиток життєвого шляху, і, зазвичай, співпадає із закінченням школи (Головаха Е. И., 1988, с. 18).

Теоретичні аспекти проблеми самовизначення проаналізовано в працях Б. Г. Анан'єва, Л. І. Божовіч, С. Л. Рубінштейна, Є. О. Клімова, М. С. Пряжнікова. В сучасній психології теорія професійного самовизначення є досить дослідженою: розглянуто його типи (М. С. Пряжников), моделі та рівні (Є. О. Клімов), компоненти (П. А. Шавір) та механізми (Н. В. Самоукіна, С. Д. Неверкович).

Метою статі є вивчення особливостей самовизначення старшокласників у сфері професійної діяльності з дітьми, які мають особливості психофізичного розвитку. Діти з особливостями психофізичного розвитку – це діти, у яких внаслідок вродженої недостатності або придбаного органічного ураження сенсорних органів, опорно-рухового апарату або ЦНС є відхилення від нормального розвитку психічних функцій. Збільшення числа дітей з порушеннями психофізичного розвитку –

реалії теперішнього часу. Надання необхідної кваліфікованої їм допомоги – найважливіше завдання.

Дослідження особливостей професійного самовизначення старшокласників щодо роботи з дітьми, які мають особливості психофізичного розвитку. У психолого-педагогічній літературі зазначається, що самовизначення – це складний, багатоступінчатий процес розвитку людини. Його структурними елементами є різного роду самовизначення: особистісне, соціальне, професійне тощо. Ці види постійно взаємодіють, проте найчастіше вони відбуваються одночасно, зумовлюючи один одного (Теорія і практика професійної орієнтації, 2010, с. 17-18).

В свою чергу, Є. О. Клімов зазначає, що професійне самовизначення – це образ бажаного майбутнього, особливості усвідомлення себе й свого місця в системі ділових міжособистісних стосунків (Клімов Е. А., 1996, с. 74).

На професійне самовизначення впливає багато чинників: активність самого суб'єкта самовизначення, соціальні та економічні чинники, культура, відповідальність людини за своє життя в цілому, особливості майбутньої професійної діяльності, особистісна зрілість та готовність до здійснення вибору, рефлексивні здібності, особливості самосвідомості, індивідуально-типологічні особливості суб'єкта професійного вибору.

Традиційно виокремлюють суб'єктивні та об'єктивні чинники вибору професії. До суб'єктивних належать інтереси (пізнавальні та професійні, інтерес до професії, нахили), здібності (психологічні властивості, що необхідні для успішного виконання певного виду діяльності), темперамент, характер. Група таких об'єктивних чинників включає рівень підготовки (академічна успішність), стан здоров'я, поінформованість про світ професій (Головаха Е. И., 1988, с. 32).

Отже, як зазначають науковці, професійне самовизначення: 1) пов'язане з певною діяльністю людини; 2) для його реалізації у людини повинен бути сформований образ бажаного майбутнього; 3) людина повинна усвідомлювати свої можливості та обмеження; 4) враховувати потреби соціуму (Психологічні основи профорієнтації і професійного самовизначення, 2009, с. 22).

Більш ґрунтовну інформацію про специфіку майбутньої професії, зазвичай, майбутні фахівці отримується в межах вищого навчального вузу. Однак вже в шкільному віці формуються певні уявлення про майбутню професію, які на наш погляд, зумовлюють такі важливі аспекти, як: досвід, обізнаність, емоційне ставлення та мотивація.

Нами було здійснено дослідження особливостей професійного самовизначення старшокласників у педагогічній сфері діяльності з дітьми, які мають особливості психофізичного розвитку. У дослідженні взяли участь учні 10-11 класів віком 15-17 років: загальноосвітньої (типової) школи (27 учнів) та загальноосвітньої школи з інклюзивною формою навчання (24 учні).

Дослідження здійснено за допомогою авторської анкети, що складалася з 20 питань, відповіді на які мали варіанти, шкали від 0 до 10 та були відкриті. Отримані результати проаналізовано у порівняльному аспекті, відповідно до виділених нами чотирьох змістовних блоків: досвід взаємодії з людьми з особливостями психофізичного розвитку; обізнаність щодо професій, які супроводжують розвиток дітей з особливостями психофізичного розвитку; емоційне ставлення до роботи з дітьми, що мають порушення розвитку; мотивація до професійної діяльності, яка пов'язана з роботою з дітьми, що мають особливості розвитку.

Блок «Досвід». У ході аналізу результатів виявлено, що як в інклюзивній, так і в загальній школі, учні помічають поруч з собою дітей з дитячим церебральним паралічем, порушеннями мовлення, порушеннями зору та слуху, а також з аутизмом.

Школярі обох вибірок переважно відзначають, що серед їхнього близького оточення (рідних, знайомих) не має осіб з певними порушеннями розвитку. Так, старшокласники типової школи (85%) та інклюзивної школи (71%) переважно не мають близького контакту з дітьми з особливостями психофізичного розвитку. Поряд з тим 54% опитаних старшокласників інклюзивної школи зазначають, що мають досвід спілкування з людьми з особливостями психофізичного розвитку. Тоді як у старшокласників типової школи цей досвід наявний лише у 26%.

Блок «Обізнаність». У ході дослідження старшокласники обох типів шкіл визначили, що важливими професіями в роботі з особливими дітьми є: психолог (70%), дефектолог (47%), соціальний педагог (40%), логопед (33%) та лікар (33%).

Школярі вказують на необхідність комплексного мультидисциплінарного підходу до супроводу дітей з особливостями психофізичного розвитку. Так, на думку старшокласників типової школи, діти з порушеннями розвитку потребують комплексної допомоги: матеріальної (пілґи, спеціалізовані центри, забезпечення спеціалістами), медичної, соціальної, психологічної (моральна підтримка, повага, спілкування з оточуючими, ставлення як до рівного). Старшокласники інклюзивних шкіл, крім зазначеного, відмічають, що особливим дітям необхідним є створення комфортного соціального середовища, забезпечення можливості відчувати себе таким, як всі, залученим до соціуму, навчати разом з дітьми без вад, отримувати якісну, безоплатну допомогу спеціалістів (психолога, логопеда, соціального педагога).

Окрім того, нами було проаналізовано досліджено обізнаність щодо змісту таких професій, як дефектолог, логопед, психолог, соціальний педагог. Так, було виявлено, що лише 37,5% старшокласників інклюзивної школи не знають, хто такий дефектолог, тоді як аж 59% старшокласники типової школи є необізнаних стосовно цієї професії. Стосовно професії логопеда старшокласники виявили себе більш обізнаними: лише 8% учнів інклюзивної школи та 11% учнів типової школи виявили труднощі в описі цієї професії. У ході дослідження було виявлено, що 20% старшокласників загальної вибірки опитуваних виявили труднощі щодо надання характеристики професії психолога (ТШ – 18,5%; ІШ – 21%). У результаті проведення дослідження було виявлено найнижчий рівень обізнаності стосовно професії соціального педагога. Однак, серед опитаних старшокласників інклюзивної школи обізнаність про цю професію виявлена на значно вищому рівні: 54%, порівняно з 18% опитаних старшокласників типової школи.

Варто зазначити, що у ході розкриття змісту професій старшокласники інклюзивної школи зосереджували свою увагу на педагогічних аспектах діяльності дефектолога, логопеда та психолога, тоді як старшокласники типової школи підкреслювали медичний аспект цих професій називаючи їх лікарями. Це може бути зумовлено тим, що старшокласники інклюзивної школи більш знайомі з реальною діяльністю зазначених фахівців.

Також старшокласники, обох типів шкіл в практично рівній мірі визначають наступний рейтинг професійно важливих якостей фахівця для роботи з дітьми, які мають особливості психофізичного розвитку, а саме: 1) любов до дітей (95%); 2) терпимість (84%); 3) уважність (70%); 4) толерантність (65%); 5) сила волі (48%); 6) творчість (33%); 7) емоційність (21%). Також, зазначимо, що таку якість як сила волі старшокласники типової школи (67%) визначають досить значимою порівняно зі старшокласниками інклюзивної школи (29%), що

може вказувати на наявність у школярами типової школи уявлень про труднощі роботи з дітьми, які мають особливості психофізичного розвитку.

Блок «Емоційне ставлення». Так, у більшості старшокласників як інклюзивної, так і типової школи переважають такі емоції стосовно дітей з особливостями психофізичного розвитку, як: співчуття, жаль, смуток, провина, безпорадність та байдужість, що подано на діаграмі (див. Рис.1).

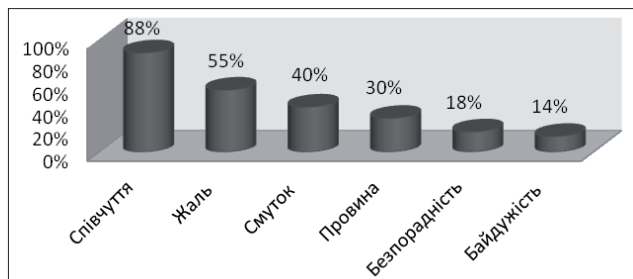

Рис.1. Емоції, що викликають діти з особливостями психофізичного розвитку у старшокласників

Зазначимо, що серед опитаних старшокласників інклюзивної школи емоцію провини виявлено 45%, тоді як в старшокласників типовій школі цей показник становив лише 15 %, це може бути зумовлено постійним спостереженням за особливими дітьми та їх труднощами в процесі навчання старшокласниками інклюзивної школи. Опитувані типової школи відмічали такі емоції, як страх і сором, що були відсутніми у учнів інклюзивної школи.

Визначено, що 45% старшокласників типової школи вбачають труднощі в роботі з дітьми, які мають особливості психофізичного розвитку, 33% опитуваних було складно дати відповідь, а 22% – не бачать труднощів в такій роботі. В свою чергу, лише 29% старшокласники інклюзивної школи вказують на такі труднощі, а о 46% опитаних старшокласників інклюзивної школи не вбачають негативних аспектів такої роботи і лише 25% опитаних було складно дати відповідь на це питання. Так, на думку старшокласників негативними аспектами в роботі з особливими дітьми є: складність та непередбачуваність роботи; емоційне навантаження (втома, стрес, депресія); негативні переживання (жально, безпорадності, провини, байдужості, роздратування). Тоді як, позитивними аспектами роботи, які виділяють біля 50% старшокласників обох вибірок, є: суспільна користь (добра справа), радість від спілкування та допомоги; натхнення результатом роботи; можливість розвинути власні внутрішні якості (чуйність, співчуття, уважність, толерантність, доброту).

Блок «Мотивація». У ході опитування нами з'ясовано, що переважна більшість старшокласників обох шкіл не планують пов'язувати свою професійну діяльність з дітьми, які мають особливості психофізичного розвитку (67%), лише близько 11% опитуваних припускає таку можливість, а 22 % не можуть визначитись (див. Рис. 2).

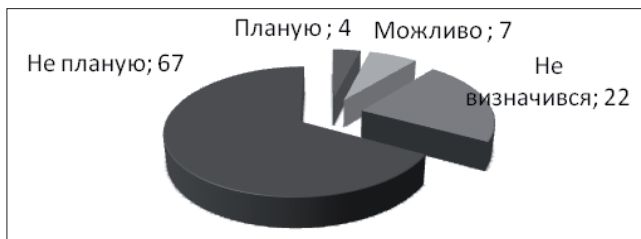

Рис. 2. Планування професійної діяльності, пов'язаної з дітьми, які мають особливості психофізичного розвитку

Аналіз можливості вибору конкретних професій за десятибальною шкалою виявив наступні результати, що представлені на діаграмі (див. Рис. 3).

Рис. 3. Узагальнені результати вибору конкретних професій старшокласниками

Отже, отримані результати дозволяють зробити такі висновки: опитуванні як в інклюзивній, так і в типовій школах надають перевагу професіям – психолога (5,6), логопеда (4,7). Підкреслимо, що учні типової школи (5,3%) віддають перевагу, в порівнянні з інклюзивною школою (3,3%), професії дефектолога.

Висновки. Старшокласники обох типів шкіл помічають поруч дітей з порушеннями розвитку, однак досвід спілкування з ними переважає у старшокласників з інклюзивної школи. Старшокласники виявили не достатню обізнаність щодо специфіки професій, які супроводжують дітей з особливостями психофізичного розвитку. При цьому старшокласники типової школи підкреслювали більш медичний аспект, а старшокласники інклюзивної школи – педагогічний.

Професії психолога, логопеда, дефектолога та соціального педагога в певній мірі цікавлять майбутніх абітурієнтів. Однак виявлена низька вмотивованість старшокласників до роботи з дітьми, які що мають особливості психофізичного розвитку, що вказує на необхідність проведення профорієнтації як в інклюзивних, так і в типових школах.

Перспективу подальших досліджень убачаємо в розробці інформаційного матеріалу для підвищення обізнаності старшокласників у галузі корекційної освіти та спеціальної психології.

Література

1. **Головаха Е. И.** Жизненная перспектива и профессиональное самоопределение молодежи / Е. И. Головаха. – К.: Наукова думка, 1988. – 114 с.
2. **Климов Е. А.** Психология профессионального самоопределения / Е. А. Климов. – Ростов-на-Дону: Издательство «Феникс», 1996. – 512 с.
3. **Психологічні основи профорієнтації і професійного самовизначення** / Баріхашвілі І. І., Ворона М. П., Гріщенко Г. В., Старіков І. М. [Під загал. наук. ред. Старікова І. М.] / Навчальний посібник. – К.: «Видавничий дім «Професіонал», 2009. – 208 с.
4. **Теорія і практика професійної орієнтації**: навч. посіб. / уклад.: Н. Г. Швець, Т. Д. Третьякова. – К.: ДП «Вид. дім «персонал». 2010. – 272 с.
5. **Medvedeva T. N.** The problems of professional self-determination of modern high school students // NB: Psychology and psychotechnics. – 2013. – № 1. – P.183-195, DOI: 10.7256/2306-0425.2013.1.392. URL: http://e-notabene.ru/psp/article_392.html

Таран О. П., Мишина Ю. С. ПРОФЕСИОНАЛЬНОЕ САМООПРЕДЕЛЕНИЕ СТАРШЕКЛАССНИКОВ В СФЕРЕ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ С ДЕТЬМИ, КОТОРЫЕ ИМЕЮТ ОСОБЕННОСТИ ПСИХОФИЗИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ

Авторами статті представлені результати дослідження професійного самоопределення старшекласників в сфері психолого-педагогічного супроводження дітей з особливостями психофізического розвитку. Определены особенности собственного опыта, понимания, эмоционального отношения и мотивации у старшекласников инклюзивного и типовой школ по профессиональному самоопределению в отношении работы с детьми, имеющими особенности психофизического развития. Подчеркнута необхідність популяризації професії логопеда, психолога, дефектолога, соціального педагога среди старшекласників.

Ключевые слова: дефектолог; дети с особенностями психофизического развития; логопед; профессиональное самоопределение; психолог; социальный педагог.

Taran O., Mishina Y. PROFESSIONAL SELF-DETERMINATION OF SENIORS IN THE SPHERE OF PEDAGOGICAL ACTIVITY WITH CHILDREN WHO HAVE FEATURES OF PSYCHOPHYSICAL DEVELOPMENT

The article presents the results of a study of professional self-determination of senior pupils in the field of psychopedagogical support of children with features of psychophysical development. This study was carried out with the author's questionnaire. The obtained results are analyzed in a comparative perspective (high school students inclusive and of the model school), respectively, to four blocks of content: the experience of interaction with people with special needs; awareness of the professions that accompany the development of children with features of psychophysical development; the emotional attitude to work with children with developmental disorders; motivation to professional activity, which is associated with working with children with peculiarities of development.

Revealed that the students of both types of schools notice a number of children with developmental disorders, but experience with them is dominated by students with inclusive schools. High school students found no sufficient awareness about the specific professions that accompany children with features of psychophysical development. The pupils of the model schools was emphasized more than the medical aspect, and high school students inclusive school teaching.

The profession of a psychologist, speech therapist, defectologist and a social pedagogue in a certain measure of interest to prospective students. However, identified low motivation of students to work with children with peculiarities of psychophysical development, indicating the need for vocational guidance both in the inclusive and in the model schools.

Keywords: children with features of psychophysical development; professional identity; psychologist; social worker; speech pathologist; speech therapist.

Рецензенти

Омелянович В. Ю. – д. мед. н., доц.

Савенкова І. І. – д. психол. н.

Стаття надійшла до редакції 21.05.2015

Прийнято до друку 28.05.2015